

УДК 340.330.11

*Тетяна Станіславівна Подорожна,
професор кафедри теорії держави і права
Львівського торговельно-економічного університету,
доктор юридичних наук, професор
ORCID: 0000-0003-0502-950X*

*Олександр Степанович Котуха,
професор кафедри цивільного
і господарського права та процесу
Львівського торговельно-економічного університету,
кандидат юридичних наук, професор
ORCID: 0000-0002-1198-88-49*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНА ЗНАЧУЩІСТЬ ЗМІН

Постановка проблеми. Демократичний розвиток Української держави не можливий без ефективного законодавства. Тим більше, коли йдеться про сучасний етап розвитку, який характеризується повсюдною інформатизацією та цифровізацією суспільних відносин, активним застосуванням інноваційних технологій в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Сучасне суспільство вже неможливе без його інформаційної складової, яка включає наявність інформаційної інфраструктури, основою якої є цифровізація та глобалізація суспільних відносин, створення єдиного цифрового простору поширення інформації. Як переконує О. Скрипнюк, «сучасний технологічний прогрес – від штучного інтелекту до біотехнологій і цифрових трансформацій – також диктує необхідність забезпечення своєчасної та адекватної адаптації правових норм до нових реалій. Більше того, автоматизація багатьох соціальних процесів, у тому числі правових, вплив штучного інтелекту, а також нові форми соціальних комунікацій, потребують розробки нових доктринальних підходів до розуміння процесу створення правових норм і його практичної реалізації. Адже вказаний процес дедалі більше набуває складного характеру, потребуючи тим самим забезпечення більшої ефективності від здійснення правового моніторингу та систематизації законодавства» [1, с. 12]. Це своєю чергою зумовлює внесення відповідних змін до чинного законодавства.

У сьогоденні технологічні та наукові розробки стають головною рушійною силою економіки України. Цифровізація виступає найважливішим чинником економічного зростання. Відбувається перехід від упровадження окремих цифрових технологій до комплексної побудови цифрової держави. Цей тренд відображає необхідність ефективної взаємодії усіх учасників процесу цифровізації – органів державної влади, юридичних і фізичних осіб. Повсякденне життя громадян України дедалі набуває «цифрових» форм, а розвиток електронних способів взаємодії громадян України з органами державної влади передбачає високий рівень очікувань від їхньої діяльності та підвищує як прозорість і відкритість процесу прийняття управлінських рішень під час їхньої взаємодії, так і обсяг залучення громадян до їх ухвалення в процесі реалізації прав і свобод людини в Україні.

Відтак визначальним прогресом суспільства є насамперед знання та інформація. Саме тому інновації, зумовлені цифровізацією, потребують осмислення через призму специфіки реалізації суб'єктами своїх прав, зокрема й цифрових, під якими в юридичній літературі розуміють «окрему групу прав людини, які пов'язані з використанням та/або реалізуються в мережі Інтернет за допомогою спеціальних пристроїв (комп'ютерів, смартфонів тощо)» [2, с. 59]. До них дослідники відносять: 1) право на доступ до Інтернету – полягає в тому, що кожен має право на рівний доступ і використання вільного та безпечного Інтернету; 2) свобода вираження поглядів онлайн – означає

право вільно висловлювати свої погляди, шукати, отримувати та поширювати інформацію онлайн; 3) право на приватність і захист персональних даних – кожен має право на приватність онлайн і захист персональних даних у Інтернеті (соціальних мережах, у заповненні Google-форм тощо); 4) право на свободу та особисту безпеку онлайн – реалізація цього права потребує механізму захисту від протиправних дій, тобто певні державні гарантії захисту від фізичного та психологічного насильства чи домагань, мови нетерпимості, нетолерантності та ворожнечі, дискримінації в онлайн-середовищі; держава має сприяти розвитку та функціонуванню безпечних Інтернет-технологій; 5) право на мирні зібрання, асоціації та/або використання електронних інструментів демократії – означає, що люди повинні мати свободу об'єднання та використовувати будь-які сервіси, вебсайти чи застосунки для створення, приєднання, мобілізації та участі в соціальних групах та асоціаціях; 6) право на цифрове самовизначення, або право відключатися від онлайн, або бути забутим у онлайн – людина як користувач у системі (соціальній мережі, форумі, онлайн-обговоренні) вправі сама, на власний розсуд визначити ім'я (ідентифікатор) або іншу апіорну інформацію про неї, яку вона використовуватиме в системі [2, с. 59]. Окрім того, Н. Верлос пропонує враховувати в процесі здійснення конституційно-правової модернізації можливість і необхідність реалізації фундаментальних прав людини, які вже визначені в Конституції України, але реалізуються в умовах цифровізації [3, с. 129].

Тож в умовах значного поширення та застосування цифрових технологій великого значення набувають питання не тільки їх використання для отримання інформації та підвищення якості суспільного життя, а й як засобу реалізації прав і законних інтересів різних суб'єктів права. Цифровізація суттєво впливає на сучасний розвиток права, яке, з одного боку, сприяє цьому процесу, забезпечує його, а з іншого – трансформується під його впливом. Такі зміни відбуваються в різних галузях вітчизняного права, зокрема, у конституційному, цивільному, фінансовому, трудовому праві тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика дослідження поняття «реалізація права» є предметом дослідження М. Козюбри, Л. Луць, Р. Луцького, Р. Макаренко, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, П. Рабіновича, Л. Удовики. Окремо варто відзначити вчених, які досліджували поняття реалізації норм права в різних галузях права. Це, зокрема, Р. Бутинська, Л. Вакарюк, Р. Гаврилюк, Д. Гетьманцев, О. Кіріак, О. Музика-Стефанчук та ін. Окремо варто відзначити дослідників, які у своїх працях зверталися до проблеми цифровізації, диджиталізації й цифрової економіки. Це, зокрема, зарубіжні вчені: С. Бреннан, П. Вайл, А. Вільямс, С. Ворнер, А.Тюрінг та ін. Серед вітчизняних учених-правознавців варто виділити тих, наукові доробки яких є найвагомішими у сфері дослідження проблем цифровізації, і це праці О. Барабаш, О. Берназюка, Н. Верлос, В. Воронкової, О. Гиляки, І. Міми, В. Рекун, Л. Тарасенко, О. Теличко, О. Хлебінської, Ю. Юрченка та ін. Їхні праці продовжують традицію розуміння сучасного права крізь призму впливу інформаційних технологій на його зміст та є основою формування концепції реалізації права в процесі цифровізації.

Однак відтворення цифровізації у сфері реалізації права, її вплив на суб'єктів права не набули належного обґрунтування в науковій і практичній сферах. Саме тому метою статті є дослідження сучасного стану реалізації права в умовах цифровізації суспільних відносин та окреслення практичної значущості змін чинного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Дедалі більше процесів не передбачають особистої присутності людини, готівкові кошти дедалі рідше є засобом тієї чи іншої цивільної угоди. Якщо розглядати цифровий світ на прикладі комп'ютерних ігор, то простежується доволі динамічний процес, якщо раніше це були примітивні ігри-стратегії або ігри-шутери, то тепер це цілі ігрові світи, наближені до дійсності. З огляду на це процес інтеграції інтернету й цифрових технологій у правове життя неминучий [4, с. 383]. Аналізуючи розвиток сучасної цифро-правової дійсності, спостерігається застосування технічних та інформаційних засобів для реалізації суб'єктами права своїх прав та обов'язків. У цій сфері основним технічним інструментарієм є технології баз даних, технології сховищ даних, технології баз даних та експертних систем, технології автоматизованих робочих місць, електронний документообіг, автоматизовані системи управління. За допомогою перелічених вище технічних засобів і здійснюється цифровізація права.

Насамперед, визначаючи важливість і актуальність аналізу процесу реалізації права в умовах цифровізації, варто вказати на декілька тенденцій. По-перше, це новітні тенденції взаємозв'язку реалізації права та власне самих цифрових технологій. Цифровий, а також науково-технологічний розвиток є необхідною умовою забезпечення суверенітету, територіальної цілісності та національної безпеки України, конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Утім, у вищезначених сферах цифровізація спричиняє й певні ризики в процесі реалізації та дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні. Адже в епоху розвитку цифрового суспільства змінюється зміст права як об'єктивної категорії, зміст правового статусу суб'єктів права та способів його реалізації. Сучасні інформаційні технології, такі як великі дані (Big Data, BD), машинне навчання і штучний інтелект (Artificial Intelligence, AI), блокчейн (Blockchain), інтернет речей (Internet of Things, IT), віртуальна й доповнена реальність (Virtual and Added Reality), 3D-друк (3D-printing), цифрові двійники (Digital Twins) та інші, відкривають, так би мовити, «вікно» можливостей для системного розв'язання суб'єктами права багатьох проблем, пов'язаних з недостатньою ефективністю правового регулювання в умовах побудови в Україні цифрового суспільства та юридичної відповідальності за неналежну поведінку в мережі Інтернет [5, с. 21].

По-друге, практична значущість реалізації права в умовах цифровізації зумовлена широким застосуванням інформаційних технологій у різних галузях життєдіяльності суспільства та необхідністю забезпечення режиму інформаційної безпеки та захисту інформації, що містить персональні дані людини, застосування яких є необхідною умовою використання інформаційних технологій як майданчика для реалізації прав, свобод та обов'язків суб'єктів права. «Інформаційна безпека передбачає захист конфіденційності та забезпечення стану захищеності конституційних прав і свобод людини та громадянина. Відповідно забезпечення інформаційної безпеки передбачає можливість доступу та використання інформації» [6, с. 152], – слушно наголошує М. Баран. Зауважимо, що сучасне суспільство надто залежне від процесу одержання, обробки й передачі даних, у якому особливу цінність становить інформація, що містить дані про особисте або сімейне життя людини. Забезпечення конфіденційності персональних даних під час реалізації основоположних прав і законних інтересів громадян як однієї з базових засад їх безпеки потребує особливої уваги держави у вигляді належного правового регулювання цифрових правовідносин.

По-третє, необхідно враховувати, що розміщення будь-якої інформації за допомогою цифрових технологій сприяє належній правосвідомості громадян України, внаслідок чого підвищується рівень якості реалізації їхніх прав і свобод, а також залучення до процесу реалізації права. Поява нових цифрових технологій та їхнє активне поширення на всі процеси правової дійсності потребують нових наукових уявлень про правоздатність, дієздатність і деліктоздатність суб'єктів права. На цій підставі відбувається кардинальне оновлення понятійно-категоріального апарату юридичної науки, опосередковане розвитком цифрових технологій: вводяться поняття цифрової правосуб'єктності та її складових елементів [5, с. 21].

По-четверте, трансформація права, поява нових прав людини (цифрових прав), що є похідними від традиційного переліку конституційних прав (розділ 2 Конституції України [7]), які вчені часто відносять до прав четвертого покоління [8], зумовлюють потребу не лише у визначенні їхньої сутності та кореляції з основоположними правами людини, а й аналізу процесу їх реалізації з урахуванням нової цифро-правової реальності.

Підкреслимо, що найважливішою особливістю розвитку сучасних суспільних відносин є їхня цифровізація. Принагідно зазначимо, що в чинному законодавстві відсутнє поняття «цифровізації». У наукових джерелах активно використовують такі поняття, як «цифрові технології», «інформаційні технології» [9], «інформаційно-комунікаційні технології», «інформаційно-комп'ютерні технології» [10]. Водночас, як свідчить практика їх застосування, ці поняття визначаються як тожні, що не зовсім правильно.

Щодо інформаційно-комунікаційних технологій, то в науковій літературі зазначається, що їхню основу становлять розподілені інформаційні ресурси, комп'ютерні мережі, програмне забезпечення, розвинені комунікації [11]. Цифрові інформаційні технології дають змогу не тільки акумулювати, зберігати, трансформувати інформацію, а й регенерувати нову інформацію та нові знання.

Щодо власне цифрових технологій, то їх поняття має нормативно закріплене визначення на законодавчому рівні. Відповідно до п. 24 і п. 25 ч. 1 ст. 1 Національної програми інформатизації

«цифрова технологія – це сукупність систематизованих правових, науково-технічних, організаційних рішень, спрямованих на застосування комп'ютерної та іншої електронно-обчислювальної техніки, програмного забезпечення та інших засобів для зменшення участі користувача інформаційно-комунікаційних систем і засобів інформатизації під час збирання, приймання, обробки, передавання інформації чи трудомісткості виконуваних операцій», а «цифровізація – процес впровадження цифрових технологій у всі сфери суспільного життя» [12]. Виходячи з цього, цифровими можна вважати такі технічні засоби, в яких відбувається збереження і передача інформації особливим способом – цифровим. Хоча інформаційні права, на відміну від цифрових, мають законодавче закріплення в Конституції України – ст. 34 проголошує гарантію права кожного на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [7].

У Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні було зазначено, що цифрові технології давно стали потужною рушійною силою соціального та економічного розвитку. Окрім цього, Стратегія передбачала, що для прискореного впровадження інформаційних і комунікаційних технологій, створення на їх основі нових методів, ресурсів, інструментів, технологій необхідно прискорити розвиток національної системи цифрової науково-технічної інформації, забезпечивши при цьому створення цифрових ресурсів та електронних баз даних наукової та науково-технічної інформації та забезпечити доступ до іноземних цифрових ресурсів і електронних світових баз даних наукової та науково-технічної інформації [13]. Дійсно цифрові технології охопили більшу частину життєдіяльності людини й суспільства загалом. Натепер понятійно-категоріальний апарат юридичної науки збагатився такими поняттями, як «електронний документ», «електронний документообіг», «електронний підпис», що стали повноцінними правовими інститутами.

Цифровізація впливає на усі сфери правового життя суспільства, зокрема й реалізацію права. Сьогодні практично всі суспільні відносини набувають інформаційної складової. А це призводить до появи нових прав людини, таких як право людини на створення, отримання та використання цифрової інформації найрізноманітніших видів, право користування комунікаційними мережами та комунікаціями (Інтернет, цифрові гаджети, здатні забезпечити миттєвий обмін цифровою інформацією), право на конфіденційність персональної інформації, право на недоторканність приватного інформаційного простору тощо. Окрім того, на переконання вчених, питання реалізації цифрових та інформаційних прав є особливо нагальними в умовах воєнного стану в Україні, оскільки окупанти, не отримавши військової переваги на полі бою, дедалі частіше вдаються до так званої кібервійни (цифрової війни), здійснюючи кібератаки сайтів органів державної влади та місцевого самоврядування, дзвінки «від імені органів влади в Україні» цивільним громадянам, поширюючи дезінформацію в українських засобах масової інформації, поширення недостовірної інформації, вірусні атаки цивільного населення, зламування сторінок у соціальних мережах тощо [14, с. 92].

У цьому випадку саме рівень розвитку цифровізації суспільних відносин, сучасні досягнення науки і техніки сприяють створенню ефективних і дієвих механізмів реалізації громадянами України своїх конституційних прав і свобод.

Наділення суб'єктів права «цифровими» та іншими правами в умовах поширення цифрових технологій зумовлює необхідність їх нормативного закріплення. Адже низька якість нормативного інструментарію спричинила правові колізії, нові ризики і виклики для суб'єктів права, а відтак і більшу неузгодженість між класичними нормами права і цифровим правом. Окрім того, варто вказати й на відсутність чіткого розуміння вектора цифровізації суспільних відносин, закономірностей і механізму цифрових трансформацій як у сфері вітчизняної наукової доктрини, так і у практиці правового регулювання цифрових правовідносин [5, с. 21]. Без цього неможливо створити ефективний механізм їхньої реалізації та захисту.

На міжнародному рівні цифрові права закріплені в таких міжнародних документах: Конвенції про захист фізичних осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних від 28 січня 1981 року [15], Окінавській Хартії глобального інформаційного суспільства від 22 липня 2000 року [16], Будапештській Конвенції про злочинність у сфері комп'ютерної інформації від 23 листопада 2001 року (Конвенція про кіберзлочинність) [17].

Також 18 грудня 2013 року було ухвалено Резолюцію № 61/167 «Право на недоторканність приватного життя в цифрову епоху» [18]. У цій резолюції держави світу, «підтверджуючи право

на недоторканність особистого життя» (п. 1) і «визнаючи глобальний і відкритий характер Інтернету та стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій і як одну з рушійних сил прискорення прогресу на шляху розвитку в його різних формах» (п. 2), закликають: «Поважати і захищати право на недоторканність особистого життя, зокрема в контексті цифрової комунікації; покласти край порушенням цих прав і створювати умови для запобігання таким порушенням, зокрема шляхом забезпечення відповідності національного законодавства їхнім міжнародним зобов'язанням; провести огляд своїх процедур, практики та законодавства, що стосуються стеження за повідомленнями, їхнього перехоплення та збору особистих даних, включаючи масове стеження, перехоплення і збір, з метою захисту права на недоторканність особистого життя шляхом забезпечення повного та ефективного виконання всіх міжнародних зобов'язань; заснувати нові або продовжувати використовувати вже наявні незалежні, ефективні внутрішні наглядові механізми, здатні забезпечувати транспарентність у відповідних випадках і підзвітність щодо стеження держав за повідомленнями, їх перехоплення і збору особистих даних [18]. Таким чином Резолюція закликає держави забезпечувати дотримання прав людини в цифровому середовищі, зокрема права на приватність.

В Україні у сфері цифровізації ухвалено низку законів України: «Про національну програму інформатизації» від 01.12.2022 року № 2807-IX, «Про державну підтримку розвитку індустрії програмної продукції» від 16.10.2012 року № 5450-VI, «Про електронні комунікації» від 16.12.2020 року № 1089-IX, «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 року № 851-IV, «Про електронну комерцію» від 03.09.2015 року № 675-VIII, «Про інформацію» від 02.10.2022 року № 2657-XII, «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 року № 2939-VI, «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» від 05.07.1994 року № 80/94-ВР, «Про хмарні послуги» від 17.02.2022 року № 2075-IX, «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 року № 2297-VI, «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» від 05.10.2017 року № 2155-VIII, «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017 року № 2163-VIII, «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» від 15.07.2021 року № 1667-IX, «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» від 05.10.2017 року № 2155-VIII та ін.

Аналіз вищезначених нормативно-правових актів показує, що можливості цифрових технологій дають змогу, по-перше, накопичити інформаційний контент про систему правового регулювання й забезпечити цифрові механізми контекстного пошуку і структурування отриманої суб'єктом права інформації. Тобто істотно прискорюється орієнтація суб'єкта права в інформаційному просторі та визначається юридично усвідомлений варіант поведінки в межах правомірної поведінки. По-друге, цифрові технології дають змогу суб'єктам права спростити алгоритми здійснення юридично значущих дій. По-третє, штучний інтелект дає змогу створити алгоритм супроводу діяльності суб'єктів права в межах правовідносин, зокрема, й запропонувати для розгляду якість право-реалізаційне чи правозастосовне рішення [5, с. 21].

Водночас суттєвою загрозою і для окремої особи, і для держави загалом є використання цифрових технологій проти національних інтересів держави, втягнення суб'єктів права у так звані кібервійни, а також маніпуляція суспільною свідомістю, у зв'язку з чим не можна забувати про ідеологічний аспект побудови такого елементу суверенітету держави, як технологічна незалежність. У цьому контексті можлива побудова системи державно-владних повноважень, спрямованих на захист користувачів від недостовірної інформації, що порушує основи конституційного ладу держави [5, с. 21].

З огляду на зазначене цифровізація процесу реалізації права пов'язана з необхідністю вирішення таких проблем.

По-перше, відсутність належної нормативно-правової бази для застосування цифрових технологій у сфері правового регулювання цифрових відносин. Цифрове середовище наразі не кодифіковане. Незважаючи на те, що багато чинних нормативних актів частково регулюють питання реалізації прав людини із застосуванням цифрових технологій, проте вони не відображають усього процесу застосування та захисту прав людини при використанні цифрових технологій, адже відсутній Цифровий кодекс України. Принагідно зазначимо, що на офіційному сайті Президента України ще в 2019 році зареєстрована петиція щодо затвердження на законодавчому рівні «Кодек-

су цифрових технологій України» (КЦТУ), у якій передбачено забезпечення громадян правовою підтримкою стосовно питань КЦТ, безкоштовне обов'язкове забезпечення громадян України цифровими підписами, впровадження процесів експертиз тощо [19]. Також варто зазначити, що 13 лютого 2025 року Європейська Комісія та Європейська рада з цифрових послуг схвалили інтеграцію добровільного Кодексу практики щодо дезінформації в рамки Акта про цифрові послуги (DSA). Це рішення робить Кодекс ключовим орієнтиром для оцінки відповідності політик онлайн-платформ вимогам DSA. Воно підкреслює важливість спільних зусиль між регуляторами та онлайн-платформами у протидії поширенню дезінформації та створенні безпечного цифрового середовища. Офіційна конвертація Кодексу практик щодо дезінформації в Кодекс поведінки відповідно до DSA набуде чинності 1 липня 2025 року. З цього моменту всі його положення стануть предметом аудиту для відповідних постачальників VLOP/VLOSE. Європейська комісія та Європейська рада з цифрових послуг продовжуватимуть моніторинг і оцінку досягнення цілей Кодексу, відповідно до ст. 45 DSA [20].

По-друге, проблемою застосування цифрових технологій як державними органами, так і фізичними та юридичними особами є те, що під час їх використання часто залишається поза увагою захист основоположних конституційних прав і свобод громадян України. Передусім важливість та актуальність захисту прав і свобод людини і громадянина в цифровому просторі викликана необхідністю захисту персональних даних користувачів інформаційно комунікаційних технологій, що породжує необхідність організації забезпечення режиму інформаційної безпеки та захисту інформації, яка містить персональні дані. Забезпечення конфіденційності персональних даних як однієї з основних умов безпеки людини потребує особливої уваги з боку держави. Уважаємо, що захист персональних даних є на сьогодні одним із найважливіших напрямів у забезпеченні інформаційної безпеки громадян України у зв'язку з цифровізацією всіх елементів правової системи та з огляду на кіберзагрози, які виникають в умовах війни з боку РФ.

Нагадаємо, що 19 грудня 2024 року, за словами міністерки юстиції України О. Стефанішиної, державні реєстри України та сайт Міністерства юстиції України зазнали наймасштабнішої зовнішньої кібератаки за останній час. Як наслідок, призупинено роботу Єдиних і Державних реєстрів Міністерства юстиції України. 20 грудня на базі Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з питань захисту прав інвесторів створили робочу групу для перевірки причин блокування роботи держреєстрів. Кібератака негативно вплинула на роботу багатьох систем, які використовують дані реєстрів. Призупинено надання послуг, пов'язаних з ідентифікацією або верифікацією даних. Не функціонувала система е-нотаріат. На той час не працювали Державний реєстр актів цивільного стану громадян, Єдиний державний реєстр юридичних осіб та ФОП, Державний реєстр прав на нерухоме майно та їх обтяжень. Відповідно всі угоди з нерухомістю були неможливі. Близько 60 різних реєстрів виявились недоступними. Зокрема, атаки зазнали: Автоматизована система «Банкрутство і неплатоспроможність»; Автоматизована система виконавчого провадження; Державний реєстр актів цивільного стану громадян; Державний реєстр баз персональних даних; Державний реєстр іпотек; Державний реєстр друкованих засобів масової інформації; Державний реєстр застав рухомого майна; Державний реєстр обтяжень рухомого майна; Державний реєстр прав на нерухоме майно; Державний реєстр прав власності на нерухоме майно; Державний реєстр угод; Єдина державна електронна система е-нотаріату; Єдиний державний реєстр виконавчих проваджень; Єдиний державний реєстр засуджених і осіб, узятих під варту та ін. [21]. Саме тому, на переконання вчених, незалежність Української держави в технологічному плані, наявність інструментів міжнародного врегулювання ситуацій порушення прав користувачів, захищеність критичної інфраструктури держави виступають умовами та гарантіями забезпечення захищеності відносин із застосуванням цифрових технологій [5, с. 161].

По-третє, варто вказати на проблему, яка виникає під час використання цифрових технологій у процесі реалізації права – це існування корупційних ризиків. Така проблема виражається в тому, що цифрове середовище часто знеособлене й дає змогу знищувати інформацію, підміняти дані тощо. Корупційні послуги можуть оплачуватися також із застосуванням цифрових засобів і здебільшого це відбувається анонімно й часто транскордонно із застосуванням цифрових грошових одиниць. Усе це приховує факт заподіяння шкоди людині, знімає ризик відповідальності. З іншого боку, цифровізація є одним з найефективніших інструментів для боротьби з корупцією.

«Автоматизовані послуги, де роль чиновника і людський фактор мінімальні, дають змогу позбутися корупції. З одного боку, цифровізація заощаджує кошти державі, а з іншого – змінює культуру людей, викорінюючи з життя побутову корупцію» [22], – наголосив М. Федоров. Отже, цифрова трансформація роботи органів державної влади та органів місцевого самоврядування забезпечує прозорість їхньої діяльності.

Саме на державу покладаються обов'язки створення необхідних умов забезпечення участі громадян України та інших інститутів громадянського суспільства в державному управлінні через використання інтерактивних форм громадянського контролю за діяльністю органів державної влади. Відтак забезпечується необхідний рівень довіри населення до влади.

Отже, аналізуючи розвиток цифро-правової дійсності, спостерігається застосування технічних та інформаційних засобів для реалізації права. У цій сфері основним технічним інструментарієм є технології баз даних, технології сховищ даних, технології баз даних та експертних систем, технології автоматизованих робочих місць, електронний документообіг, автоматизовані системи управління. За допомогою перерахованих вище технічних засобів і здійснюється цифровізація права [23, с. 157]. Звісно, ера цифрових технологій забезпечує нові можливості реалізації прав і свобод людини і громадянина в Україні, але водночас створює й нові виклики та загрози для забезпечення цих прав і свобод.

Використання інформаційних технологій практично в усіх сферах життєдіяльності суспільства призводить у деяких випадках і до негативного їх впливу, насамперед на забезпечення природних, невідчужуваних прав людини, особливо коли йдеться про недоторканність особистого життя. Адже в більшості випадків користувачі цифрових технологій і мережі Інтернет захищають особисту інформацію в індивідуальному порядку, використовуючи найрізноманітніші технології. Проте цей процес не завжди є ефективним через певні об'єктивні та суб'єктивні чинники, тобто завжди існує загроза для реалізації фундаментальних прав і свобод людини і громадянина в Україні. Також можливі порушення права інших осіб, що ставить на порядок денний завдання по забезпеченню балансу прав і законних інтересів людини, суспільства та держави загалом.

У цьому важливо робити акцент на цифровій культурі як основному чинникові ефективної реалізації прав людини в цифровому середовищі. Основою цифрової культури, безумовно, є цифрові компетентності та цифрова грамотність громадян України. Цифрові компетенції – це вміння використовувати цифрові технології під час реалізації своїх прав і свобод. Цифрова грамотність – це передумова ефективного використання своїх прав за допомогою цифрових технологій. Дослідники щодо цього слушно акцентують на тому, що «мати цифрову компетентність – це більше, ніж уміти використовувати новітні гаджети або комп'ютерне програмне забезпечення – це можливість використовувати такі цифрові технології критично та творчим чином» [24, с. 119].

Отже, в аспекті реалізації прав людини в цифровому середовищі важливою є саме «цифрова культура» як властивість людини, яка характеризує її як суб'єкта інформаційної діяльності та визначає ставлення до функціонування й розвитку інформаційної сфери суспільства. Наявність цифрової грамотності передбачає формування цифрової культури як суспільства, так і окремої людини.

Висновки. Реалізація права в умовах цифровізації є доволі складним процесом, що відбувається в цифровому середовищі та формується з урахуванням цифрової культури та цифрової грамотності громадян України. У цьому процесі важлива роль держави та її органів під час реалізації своїх повноважень по захисту персональних даних та права людини на особисту недоторканність. У сучасних умовах важливими параметрами розвитку України як цифро-правової держави є поглиблення цифрової компетенції громадян України з метою забезпечення їх готовності до правильного використання цифрових можливостей, а також подолання ризиків, які є можливими в цифровому середовищі. Також необхідними умовами успішного впровадження цифрових технологій у діяльність органів державної влади є нормативно-правове забезпечення цього процесу з метою створення умов для забезпечення цифрових прав громадян України, які реалізують їх за допомогою цифрових технологій.

Список використаних джерел

1. Скрипнюк О. Передмова. Оптимізація правотворчої діяльності: теоретико-правові засади: монографія / за заг. ред. Н. М. Пархоменко. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2025. 560 с.
2. Братасюк О. Б., Ментух Н. Ф., Поняття та класифікація цифрових прав в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 59. С. 58–61. URL: http://www.lsej.org.ua/10_2021/14.pdf (дата звернення: 20.06.2025).
3. Верлос Н. В. Конституціоналізація цифрових прав людини: вітчизняна практика та зарубіжний досвід. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 129–133.
4. Подорожна Т., Котуха О. Цифровізація правотворчої діяльності: застосування інноваційних технік та технологій. Оптимізація правотворчої діяльності: теоретико-правові засади: монографія / за заг. ред. Н. М. Пархоменко. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2025. 560 с.
5. Стефурак С. О. Правовий статус суб'єктів права в цифровому просторі: дис. канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.01 (081 «Право»). ЗВО «Університет Короля Данила». Івано-Франківськ, 2025. 214 с.
6. Баран М. В. Захист інформації у контексті забезпечення інформаційної безпеки. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. С. 150–155. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/59572/1/264943-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-610380-1-10-20220917.pdf> (дата звернення: 20.06.2025).
7. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.06.2025).
8. Барабаш О. О., Яцків Д. В. Інформаційні права як складова четвертого покоління прав людини. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 1. С. 27–31. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/616> (дата звернення: 20.06.2025).
9. Берназюк О. О. Цифрові технології у праві: сучасний погляд у майбутнє: монографія. Ужгород: Гельветика, 2020. 525 с.
10. Варенко В. М. Інформаційно-аналітична діяльність: навч. посіб. Київ: Університет «Україна», 2014. 417 с.
11. Бойко І. М. Означення поняття «інформаційні технології». *Вебсайт Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. URL: https://informatika.udpu.edu.ua/?page_id=5889 (дата звернення: 20.06.2025).
12. Про Національну програму інформатизації. Закон України від 1 грудня 2022 року № 2807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text> (дата звернення: 20.06.2025).
13. Стратегія інформаційної безпеки: Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#n14> (дата звернення: 20.06.2025).
14. Денисенко К. В., Борко І. С., Косов О. М. Реалізація цифрових та інформаційних прав людини в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2023. Серія Право. Випуск 77: частина 1. С. 92–95. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/06/16-1.pdf> (дата звернення: 20.06.2025).
15. Конвенція про захист фізичних осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних від 28 січня 1981 року. Страсбург, 28 січня 1981 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text (дата звернення: 20.06.2025).
16. Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства: міжнародний документ від 22.07.2000 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_163 (дата звернення: 26.05.2025).
17. Конвенція про кіберзлочинність: міжнародний документ від 23.11.2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text (дата звернення: 20.06.2025).
18. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/68/167 «Право на приватність у цифрову епоху» від 18 грудня 2013 р. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/68/167> (дата звернення: 20.06.2025).
19. Створення та впровадження «Кодексу Цифрових Технологій України» (КЦТУ). Електронна петиція № 22/078852-еп. 18 лист. 2019 р. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/78852> (дата звернення: 26.05.2025).
20. ЄС посилює боротьбу з фейками: Кодекс практики щодо дезінформації стане частиною акту про цифрові послуги. URL: <https://cedem.org.ua/news/yes-posylyuye-borotbu-z-fejkamy/> (дата звернення: 20.06.2025).
21. Кібератака на державні реєстри України (2024). *Вільна енциклопедія «Вікіпедія»*. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Кібератака_на_державні_реєстри_України_\(2024\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Кібератака_на_державні_реєстри_України_(2024)) (дата звернення: 20.06.2025).

22. Діджиталізація проти корупції. Як цифрова трансформація сприяє прозорій роботі держави? *Ukr-inform*. 20 червня 2025. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3707925-didzitalizacia-proti-korupcii-ak-cifrova-transformacia-spriae-prozorij-roboti-derzavi.html> (дата звернення: 20.06.2025).
23. Подорожна Т. С., Котуха О. С. Цифровізація нормотворчої діяльності: сучасний стан та перспективи розвитку. *Альманах права. Правові засади нормотворчої діяльності: національний і зарубіжний досвід: До 75-річчя Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України*, 1949–2024. Випуск 15. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2024. С. 155–168.
24. Захаревич М., Григоренко В. Цифрова компетентність та цифрова грамотність здобувачів вищої освіти. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2024. № 1. С. 119–129. URL: <https://doi.org/10.31499/2307-4906.1.2024.302215> (дата звернення: 20.06.2025).

References

1. Skrypniuk O. Peredmov. Optymizatsiia pravotvorchoi diialnosti: teoretyko-pravovi zasady: monohrafiia / za zah. red. N. M. Parkhomenko. Kyiv: Instytut derzhavy i prava imeni V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2025. 560 s.
2. Bratasiuk O. B., Mentukh N. F., Poniattia ta klasyfikatsiia tsyfrovyykh prav v Ukraini. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2021. № 10. S. 59. S. 58–61. URL: http://www.lsej.org.ua/10_2021/14.pdf (data zvernennia: 20.06.2025).
3. Verlos N. V. Konstytutsionalizatsiia tsyfrovyykh prav liudyny: vitchyzniana praktyka ta zarubizhnyi dosvid. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2020. № 2. С. 129–133.
4. Podorozhna T., Kotukha O. Tsyfrovizatsiia pravotvorchoi diialnosti: zastosuvannia innovatsiinykh tekhnik ta tekhnolohii. Optymizatsiia pravotvorchoi diialnosti: teoretyko-pravovi zasady: monohrafiia / za zah. red. N. M. Parkhomenko. Kyiv: Instytut derzhavy i prava imeni V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2025. 560 s.
5. Stefurak S. O. Pravovyi status subiektiv prava v tsyfrovomu prostori: dys. kand. yuryd. nauk za spetsialnistiu 12.00.01 (081 «Pravo»). ZVO «Universytet Korolia Danyla». Ivano-Frankivsk, 2025. 214 s.
6. Baran M. V. Zakhyst informatsii u konteksti zabezpechennia informatsiinoi bezpeky. *Analychno-porivnialne pravoznavstvo*. 2022. S. 150–155. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/59572/1/264943-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-610380-1-10-20220917.pdf> (data zvernennia: 20.06.2025).
7. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia: 20.06.2025).
8. Barabash O. O., Yatskiv D. V. Informatsiini prava yak skladova chetvertoho pokolinnia prav liudyny. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2021. № 1. S. 27–31. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/-journal/article/view/616> (data zvernennia: 20.06.2025).
9. Bernaziuk O. O. Tsyfrovii tekhnolohii u pravi: suchasnyi pohliad u maibutnie: monohrafiia. Uzhhorod: Helvetyka, 2020. 525 s.
10. Varenko V. M. Informatsiino-analychna diialnist: navch. posib. Kyiv: Universytet «Ukraina», 2014. 417 s.
11. Boiko I. M. Oznachennia poniattia «informatsiini tekhnolohii». *Vebsait Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny*. URL: https://informatika.udpu.edu.ua/?page_id=5889 (data zvernennia: 20.06.2025).
12. Pro Natsionalnu prohramu informatyzatsii. Zakon Ukrainy vid 1 hrudnia 2022 roku № 2807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text> (data zvernennia: 20.06.2025).
13. Stratehiia informatsiinoi bezpeky: Ukazom Prezidenta Ukrainy vid 28 hrudnia 2021 roku № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#n14> (data zvernennia: 20.06.2025).
14. Denysenko K. V., Borko I. S., Kosov O. M. Realizatsiia tsyfrovyykh ta informatsiinykh prav liudyny v umovakh voiennoho stanu. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, 2023. Seriia Pravo. Vypusk 77: chastyna 1. S. 92–95. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/06/16-1.pdf> (data zvernennia: 20.06.2025).
15. Konventsiiia pro zakhyst fizychnykh osib u zviazku z avtomatyzovanoi obrobkoii personalnykh danykh vid 28 sichnia 1981 roku. Strasburh, 28 sichnia 1981 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text (data zvernennia: 20.06.2025).
16. Okinavska khartiia hlobalnoho informatsiinoho suspilstva: mizhnarodnyi dokument vid 22.07.2000 r. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_163 (data zvernennia: 26.05.2025).
17. Konventsiiia pro kiberzlochynnist: mizhnarodnyi dokument vid 23.11.2001 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text (data zvernennia: 20.06.2025).

18. Rezoliutsiia Heneralnoi Asamblei OON A/RES/68/167 «Pravo na pryvatnist u tsyfrovu epokhu» vid 18 hrudnia 2013 r. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/68/167> (data zvernennia: 20.06.2025).
19. Stvorennia ta vprovadzhennia «Kodeksu Tsyfrovykh Tekhnolohii Ukrainy» (KTsTU). Elektronna petytsiia № 22/078852-ep. 18 lyst. 2019 r. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/78852> (data zvernennia: 26.05.2025).
20. IeS posyliuie borotbu z feikamy: Kodeks praktyky shchodo dezinformatsii stane chastynoiu aktu pro tsyfrovi posluhy. URL: [HTTPS://CEDEM.ORG.UA/NEWS/YES-POSYLYUYE-BOROTBU-Z-FEJKAMY/](https://CEDEM.ORG.UA/NEWS/YES-POSYLYUYE-BOROTBU-Z-FEJKAMY/) (data zvernennia: 20.06.2025).
21. Kiberataka na derzhavni reiestry Ukrainy (2024). *Vilna entsyklopediia «Vikipediia»*. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/-Kiberataka_na_derzhavni_reiestry_Ukrainy_\(2024\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/-Kiberataka_na_derzhavni_reiestry_Ukrainy_(2024)) (data zvernennia: 20.06.2025).
22. Didzhytalizatsiia proty koruptsii. Yak tsyfrova transformatsiia spriiae prozorii roboti derzhavy? *Ukrinform*. 20 chervnia 2025. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3707925-didzitalizacia-proti-korupcii-ak-cifrova-transformacia-spriiae-prozorij-roboti-derzavi.html> (data zvernennia: 20.06.2025).
23. Podorozhna T. S., Kotukha O. S. Tsyfrovizatsiia normotvorchoi diialnosti: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku. Almanakh prava. *Pravovi zasady normotvorchoi diialnosti: natsionalnyi i zarubizhnyi dosvid: Do 75-richchia Instytutu derzhavy i prava imeni V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 1949–2024*. Vypusk 15. Kyiv: Instytut derzhavy i prava imeni V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2024.
24. Zakharevych M., Hryhorenko V. Tsyfrova kompetentnist ta tsyfrova hramotnist zdobuvachiv vyshchoi osvity. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*, 2024. № 1. S. 119–129. URL: <https://doi.org/10.31499/2307-4906.1.2024.302215> (data zvernennia: 20.06.2025).

Подорожна Т. С., Котуха О. С. Реалізація права в умовах цифровізації суспільних відносин: теоретичні засади та практична значущість змін

У статті досліджено сучасний стан реалізації права в умовах цифровізації суспільних відносин та окреслено практичну значущість змін чинного законодавства. Зазначено, що найважливішою особливістю розвитку сучасних суспільних відносин є їхня цифровізація. Цифровізація впливає на усі сфери правового життя суспільства, зокрема й реалізацію права. Сьогодні практично всі суспільні відносини набувають інформаційної складової. Це призводить до появи нових прав людини, таких як право людини на створення, отримання та використання цифрової інформації найрізноманітніших видів, право користування комунікаційними мережами та комунікаціями (Інтернет, цифрові гаджети, здатні забезпечити миттєвий обмін цифровою інформацією), право на конфіденційність персональної інформації, право на недоторканність приватного інформаційного простору тощо. Наголошено, що реалізація права в умовах цифровізації є доволі складним процесом, що відбувається в цифровому середовищі та формується з урахуванням цифрової культури та цифрової грамотності громадян України. У цьому процесі важлива роль держави та її органів під час реалізації своїх повноважень із захисту персональних даних та права людини на особисту недоторканність. У сучасних умовах важливими параметрами розвитку України як цифро-правової держави є поглиблення цифрової компетенції громадян України з метою забезпечення їх готовності до правильного використання цифрових можливостей, а також подолання ризиків, які є можливими в цифровому середовищі. Також необхідними умовами успішного впровадження цифрових технологій у діяльність органів влади є нормативно-правове забезпечення цього процесу з метою створення умов для забезпечення цифрових прав громадян України, які реалізують їх за допомогою цифрових технологій. Зроблено висновок, що в аспекті реалізації прав людини в цифровому середовищі важливою є саме «цифрова культура» як властивість людини, яка характеризує її як суб'єкта інформаційної діяльності та визначає ставлення до функціонування й розвитку інформаційної сфери суспільства. Наявність цифрової грамотності передбачає формування цифрової культури як суспільства, так і окремої людини.

Ключові слова: право, норми права, реалізація права, цифровізація, диджиталізація, цифровий світ, права людини, цифрові права, цифрова економіка, цифрова компетентність, цифрова грамотність, цифрова культура, законодавство, суспільні відносини, правова держава.

Podorozhna T., Kotuha O. Implementation of law in the conditions of digitalization of social relations: theoretical foundations and practical significance of changes

The article examines the current state of law enforcement in the context of digitalization of social relations and outlines the practical significance of changes in current legislation. It is noted that the most important feature of the development of modern social relations is their digitalization. Digitalization affects all spheres of the legal life of society, including the implementation of law. Today, almost all social relations acquire an information component. And this leads to the emergence of new human rights, such as the human right to create, receive and use digital information of various types, the right to use communication networks and communications (Internet, digital gadgets

capable of providing instant exchange of digital information), the right to confidentiality of personal information, the right to the inviolability of private information space, etc. It is emphasized that the implementation of law in the context of digitalization is a rather complex process that takes place in the digital environment and is formed taking into account the digital culture and digital literacy of citizens of Ukraine. In this process, the role of the state and its bodies in exercising their powers to protect personal data and the human right to personal inviolability is important. In modern conditions, important parameters for the development of Ukraine as a digital-legal state are the deepening of the digital competence of Ukrainian citizens in order to ensure their readiness to properly use digital opportunities, as well as overcoming the risks that are possible in the digital environment. Also, necessary conditions for the successful implementation of digital technologies in the activities of government bodies are the regulatory and legal support of this process in order to create conditions for ensuring the digital rights of Ukrainian citizens who implement them using digital technologies. It is concluded that in terms of the implementation of human rights in the digital environment, it is precisely “digital culture” that is important as a property of a person that characterizes him as a subject of information activity and determines the attitude to the functioning and development of the information sphere of society. The presence of digital literacy involves the formation of a digital culture of both society and an individual.

Key words: law, legal norms, implementation of law, digitalization, digitalization, digital world, human rights, digital rights, digital economy, digital competence, digital literacy, digital culture, legislation, public relations, the rule of law.

DOI: 10.33663/2524-017X-2025-16-137-147